

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΝΝΟΜΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
(Ακαδημαϊκό έτος 2007-2008)

Υπεύθυνος Καθηγητής : Κος. Δημητρόπουλος Α.

Εργασία από τον φοιτητή : κ. Κουλούρη Γιώργο, Α.Μ. 1340 198902399

Ιούνιος 2008

ΕΝΝΟΜΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Διάγραμμα

A. Εισαγωγή.

- I. Κράτος δικαίου και έννομη προστασία.
- II. Η καθολικότητα του θεσμού.
- III. Έννομη προστασία και έννομο συμφέρον.

B. Νομική φύση.

Γ. Υπερεθνική διάσταση.

- α. Κοινοτικό δίκαιο.
- β. Ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου.
- γ. Ο.Η.Ε.
- δ. Η έννομη προστασία στη χώρα μας.

Δ. Το κανονιστικό περιεχόμενο του θεσμού της έννομης προστασίας.

- I. Ουσιαστικά δικαιώματα.
 - α. Το δικαίωμα πρόσβασης σε νόμιμο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο.
 - β. Το δικαίωμα ακρόασης.
 - γ. Η αρχή της δημοσιότητας της διαδικασίας και της απαγγελίας της απόφασης.
 - δ. Η αρχή της δίκαιης διαδικασίας (ή χρηστής δίκης).
- II. Διαδικαστικές εγγυήσεις.
 - α. Η λογική διάρκεια εκδίκασης της υπόθεσης.
 - β. Πλήρης και αποτελεσματική δικαστική προστασία.
 - γ. Λογική επιβάρυνση των διαδίκων με διαδικαστικά έξοδα.

Ε. Έννομη προστασία

- α. έναντι της δικαστικής εξουσίας.
- β. έναντι της νομοθετικής εξουσίας.

ΣΤ. Φορείς και Αποδέκτες.

Z. Περιορισμοί.

Συμπερασματικές Παρατηρήσεις.

Παράρτημα

- I. Βιβλιογραφία.
- II. Νομολογία.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΔιΔικ	Διοικητική Δίκη
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΔΔ	Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
ΕΔΚΑ	Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΚΠοινΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΚΔΔ	Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Σ	Σύνταγμα

A. Εισαγωγή.

I. Κράτος δικαίου και έννομη προστασία.

Η κατοχύρωση της αρχής του κράτους δικαίου στα συνταγματικά κείμενα των δημοκρατικών πολιτισμένων κρατών συνιστά βασική συνιστώσα στον διαρκή αγώνα για την εγγύηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της ελευθερίας του ατόμου. Η εγγύηση, όμως, παροχής εννόμου προστασίας, ανήκει στα σημαντικότερα εργαλεία κατισχύσεως της ιδέας του κράτους δικαίου στην πραγματικότητα.¹ Η συνταγματική ανακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων, χωρίς τον ταυτόχρονο εξοπλισμό τους με μια αποτελεσματική προστασία για την αντιμετώπιση των οιονδήποτε απειλών και προσβολών, καθιστά την πρώτη απλώς μια φορμαλιστική πανηγυρική διατύπωση.

Ο πολίτης για να απολαμβάνει το αγαθό της ασφάλειας δικαίου, ήτοι το προβλέψιμο της δράσης του κράτους και των συμπολιτών του, καθώς τη διαφύλαξη των μορφών που θεσπίζονται για τη δράση αυτή, πρέπει να έχει την ιδιωτική εξουσία πραγματικής αποκατάστασης των δικαιωμάτων και ελευθεριών του που παραβιάστηκαν. Η εγγύηση παροχής έννομης προστασίας συνιστά για το κράτος δικαίου θεμελιώδη υποχρέωσή του, η οποία ανταποκρίνεται στην απαγόρευση της αυτοδικίας και στο κρατικό μονοπώλιο της εξουσίας².

Την θεσμική, συνταγματική εγγύηση, η οποία αποσκοπεί στην εξασφάλιση της εφαρμογής του συνταγματικού δικαίου και των απλών νόμων από το κράτος και τους πολίτες του, καθώς στην επιβολή στην πράξη των εννόμων συνεπειών τους, αποτελεί, μεταξύ των άλλων, η καθιέρωση και οργάνωση του δικαιώματος ένδικης προστασίας.

II. Η καθολικότητα του θεσμού.

Η έννομη προστασία εκτείνεται τόσο στις νομικές διαφορές των ιδιωτών μεταξύ τους, όσο και στις διαφορές με κρατικά όργανα, καθώς και σε αυτές με την κρατική εκτελεστική εξουσία³.

Η εγγύηση, έτσι, της ένδικης προστασίας περιλαμβάνει κάθε δυνατή πηγή αδικιών και συγκρούσεων, τόσο αυτών που αφορούν στις διανθρώπινες σχέσεις, όσο αυτών μεταξύ του κράτους με τους πολίτες του, καθώς αυτού με ιδιωτικά ή δημόσια νομικά πρόσωπα. Οι συγκρούσεις αυτές δύνανται να άγονται ενώπιον ενός ανεξάρτητου και

¹ E. Benda, Το κοινωνικό κράτος δικαίου, Αθήνα - Κομοτηνή 1998.

² E.Schmidt-Assman, Το ατομικό δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, Το Σ 1990, σελ. 398

³ Δ.Γ.Ράκος, Το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας του πολίτη απέναντι στη δημόσια διοίκηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005.

αμερόληπτου δικαιοδοτικού οργάνου προς «δίκαιη»⁴ επίλυσή τους, δηλαδή την επιβολή στην πράξη των έννομων συνεπειών του νόμου.

III. Έννομη προστασία και έννομο συμφέρον.

Στο επίκεντρο της δίκαιης επίλυσης μιας διαφοράς βρίσκεται εκείνος ο οποίος θίχθηκε στα δικαιώματά του. Μόνη η αντικειμενική παρανομία μιας κρατικής ή ανθρώπινης πράξης δεν αρκεί για την ενεργοποίηση της ένδικης προστασίας. Η ένδικη προστασία δρα στο μέτρο στο οποίο έχουμε παραβίαση ατομικών έννομων συμφερόντων και δικαιωμάτων.

Με άλλα λόγια, η ένδικη προστασία δεν παρέχεται στους πολίτες ενός κράτους για την ικανοποίηση κάποιων αφηρημένων κοινωνικών ή συλλογικών συμφερόντων, αλλά παρέχεται σε κάθε πρόσωπο (φυσικό ή νομικό) ξεχωριστά, προκειμένου το άτομο αυτό να αντιμετωπίσει κατά τον νόμο την παραβίαση των δικαιωμάτων και συμφερόντων του, τα οποία αναγνωρίζει το δίκαιο, από επιθετικές ενέργειες τρίτων ή του κράτους. Την τρώση της έννομης θέσης ενός εκάστου των πολιτών έρχεται να ιάσει η δικαστική εξουσία του κράτους.

Η επέκταση της δικαστικής προστασίας σε τομείς αντικειμενικού θετικού δικαίου θα αλλοίωνε αφενός τον δικαιοδοτικό της χαρακτήρα, μετεωριζόμενη ανάμεσα στην εκτελεστική λειτουργία και στη δικαστική, και αφετέρου θα οδηγούσε αφεύκτως σε μια υπερφόρτωση της δικαστικής λειτουργίας γεγονός άκρως επικίνδυνο για μια αποτελεσματική, έγκαιρη έννομη προστασία.

Δεν αποτελούν, έτσι, π.χ., αντικείμενα δικαστικής προστασίας τα απλώς οικονομικά συμφέροντα των εκτελωνιστών που θίγονται από την απλούστευση των διαδικασιών εκτελωνισμού ή των καταστηματαρχών που ζημιώνονται από την κατάργηση ή μετάθεση της στάσης των λεωφορείων, που ήταν ως τότε μπροστά στα καταστήματά τους. Η προσβολή, όμως, ταυτόχρονα ενός αντικειμενικού δικαίου και ενός υποκειμενικού δικαιώματος πρέπει να ενεργοποιεί το θεσμό της ένδικης προστασίας, αφού τότε η δράση της εκτελεστικής εξουσίας πρέπει να τεθεί κάτω από το συμφέρον έννομης προστασίας του ατόμου.

B. Νομική φύση.

Ο συντακτικός νομοθέτης με την καθιέρωση του θεσμού της δικαστικής προστασίας θεσπίζει ένα θεμελιώδες δικαίωμα. Απονέμει, δηλαδή, ρητά στο φυσικό ή νομικό πρόσωπο την εξουσία εκείνη, η οποία του επιτρέπει να ζητήσει τη δικαστική προστασία για να αντιμετωπίσει την προσβολή των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του.

Τυχόν σκέψεις που εμφανίσθηκαν και στην ελληνική νομολογία⁵ ότι μια τέτοια συνταγματική διάταξη έχει απλώς προγραμματικό και κατευθυντήριο χαρακτήρα αποσιλώνει την εξουσία του δικαιώματος.

⁴ Για την έννοια της λέξης «δίκαιο», την ουσιαστική και τυπική της διάσταση, τη διάκρισή της από τη λέξη «δικαιοσύνη», βλ. Α. Δημητρόπουλος, Γενική συνταγματική θεωρία, τ. Α', σελ. 37 επ., Αθήνα-Κομοτηνή 2004.

Το δικαίωμα αυτό εδράζεται επάνω στη βάση του συνταγματικού κανόνα δικαίου που το θεσπίζει και αντλεί από αυτόν ολόκληρη την εξουσιαστική του δύναμη και διάσταση (αμυντική, προστατευτική, διεκδικητική), όπως κάθε άλλο συνταγματικό δικαίωμα.

Πρόκειται, λοιπόν, περί θεμελιώδους συνταγματικού δικαιώματος και, άρα, άμεσα δεσμευτικού για όλα τα κρατικά όργανα (βλ. Ελληνικό Σύνταγμα 2001, άρθρο 25 παρ.1). Το κράτος οφείλει να καταστρώνει έτσι τη δράση του, ώστε σε κάθε εποχή, στον ανάλογο τόπο και σε κάθε ένδικη περίπτωση να διασφαλίζει στον πολίτη τη δικαστική προστασία ως αποτελεσματικό θεσμό.

Γ. Υπερεθνική διάσταση.

Στη σημερινή εποχή, το δικαίωμα για παροχή δικαστικής έννομης προστασίας εκφεύγει από την αποκλειστική εθνική κρατική εξουσία και έχει εκλάβει διεθνή και κοινοτική εμβέλεια. Οι θεσμοί που το κατοχυρώνουν αποκτούν ολοένα και εντονότερη υπερεθνική διάσταση. Η εξέλιξη αυτή δεν μπορεί παρά να χαιρετίζεται ως ιδιαίτερα ευνοϊκή στην πληρέστερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη.

Ταυτόχρονα, η εξέλιξη αυτή θέτει τον εθνικό δικαστή σε νέες προκλήσεις, δοθέντος ότι υπερεθνικοί κανόνες δικαίου δεσμεύουν συμβατικά την εθνική κρατική εξουσία και υπερισχύουν κάθε κατώτερης τυπικής ισχύος εθνικού κανόνα. Έτσι, ο εθνικός δικαστής καλείται και να παραμερίσει ακόμη έναν εθνικό κανόνα όταν διαγιγνώσκει ότι η εφαρμογή του άγει σε αποτελέσματα αντίθετα προς ένα υπερεθνικό κανόνα δικαίου ανώτερης τυπικής ισχύος.

α. Κοινοτικό δίκαιο.

Το κοινοτικό δίκαιο όταν παρέχει ένα ουσιαστικό δικαίωμα, παρέχει ταυτοχρόνως και το δικαίωμα δικαστικής προστασίας του (*ubi jus, ibi remedium*). Το κοινοτικό δίκαιο παρέχει το δικαίωμα αυτό σε όσους θίγονται από παράβαση οιασδήποτε κοινοτικής διάταξης, είτε αυτή έχει άμεσο αποτέλεσμα είτε όχι, ή από παράβαση εθνικών κανόνων συμμόρφωσης προς το κοινοτικό δίκαιο⁶.

Μάλιστα το ΔΕΚ στην απόφαση *Simmenthal* έκρινε ότι «κάθε εθνικός δικαστής έχει καθήκον να προστατεύει τα δικαιώματα που απονέμει στους ιδιώτες το κοινοτικό δίκαιο...έχει υποχρέωση να εξασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητα των [κοινοτικών] κανόνων και να αφήνει, εν ανάγκη, ανεφάρμοστη, ασκώντας δική του εξουσία κάθε αντίθετη εθνική διάταξη».

⁵ *ΜπρΑθ. 174/1980*, Δ 11, σελ. 417. Στην απόφαση αναφέρεται ότι «δεν προχωρεί το δικαστήριο εις την φαινομένην ως κρατούσαν και δη απολύτως εν τη ημεδαπή άποψιν, καθ' ην ιδρύεται δημόσιον εξ υποκειμένου δικαίωμα του ενδιαφερομένου προς παροχήν εννόμου προστασίας, εκ της διατάξεως του άρθρου 20παρ.1 του Συντάγματος...η διάταξις αυτή έχει θεσμικόν και αξιοκρατικόν χαρακτήρα, αποτελεί προγραμματικήν και κατευθυντήριον αρχήν»

⁶ *Σ.Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου*, Δικαστική προστασία και κυρώσεις για τις παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου, Ελλ.Δνη 1997, σελ. 367 επ.

β. Ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η ΕΣΔΑ καταστρώνει το κανονιστικό της πλαίσιο για το δικαίωμα δικαστικής προστασίας στις διατάξεις των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 αυτής. Με την πρώτη διάταξη παρέχεται μια δέσμη διαδικαστικών εγγυήσεων όλων των άλλων δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται τόσο στην ίδια την ΕΣΔΑ όσο και στα εθνικά Συντάγματα⁷. Η δεύτερη διάταξη καθιερώνει το δικαίωμα σε «πραγματικό» ένδικο βοήθημα και όχι σε τυπικές απλώς δικονομικές δυνατότητες και έχει συμπληρωματικό ρόλο σε σχέση με το άρθρο 6 παρ. 1.⁸

γ. Ο.Η.Ε.

Απώτερη πηγή των προαναφερόμενων άρθρων 6 παρ. 1 και 13 ΕΣΔΑ ήταν αντίστοιχα τα άρθρα 10 και 8 της Οικουμενικής Διακήρυξης του Ανθρώπου από τον ΟΗΕ στις 10-12-1948, χωρίς, όμως, συμφώνως προς την κρατούσα άποψη νομικά δεσμευτική ισχύ.

Το άρθρο 2 παρ. 3 του Διεθνούς Συμφώνου του ΟΗΕ για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη στις 16-12-1996, η οποία κυρώθηκε με το ν. 2462/1997 και έτσι απέκτησε τυπική δύναμη υπέρτερη του κοινού νόμου, αποτέλεσε το νομικό έρεισμα σημαντικών δικαστικών αποφάσεων για την αναγκαστική εκτέλεση κατά δημοσίου νομικού προσώπου και την αποτελεσματική, έτσι, ένδικη προστασία⁹. Το άρθρο 14 του Συμφώνου αυτού, επίσης, ρυθμίζει αναλυτικότερα τη δικαστική προστασία.

δ. Η έννομη προστασία στη χώρα μας.

Το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας κατοχυρώνει στη χώρα μας το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, κατά το οποίο «έκαστος δικαιούται εις παροχήν εννόμου προστασίας υπό των δικαστηρίων και δύναται να αναπτύξει ενώπιον τούτων τας απόψεις του περί των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του, ως νόμος ορίζει». Η δικαστική αυτή προστασία κατοχυρώνεται άμεσα από το ελληνικό Σύνταγμα. Η εφαρμογή της, δηλαδή, δεν εξαρτάται από την έκδοση νόμου.

Η πρόβλεψη «ως νόμος ορίζει» στο τέλος της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 20 παρ. 1 αφορά στα διαδικαστικά πλαίσια που χαράζουν οι εκάστοτε ισχύοντες δικονομικοί νόμοι. Οι νόμοι, όμως, αυτοί δεν μπορούν να περιορίζουν, αλλά

⁷ Α.Καϊδατζής, ΕΔΔΔ 1999, σελ. 34.

⁸ Α.Καϊδατζής, ΕΔΔΔ 1999, σελ. 37, Δ.Γ.Ράικος, Το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας του πολίτη απέναντι στη δημόσια διοίκηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 13.

⁹ Μπρθηβ. 360/1998, ΕλλΔνη 1998, σελ. 1429, με την απόφαση κρίθηκε ότι «οι προαναφερόμενες διατάξεις του Συμφώνου...αναφέρονται ρητά στο δικαίωμα στην αναγκαστική εκτέλεση αποφάσεων επί θεμάτων...με την πρόσθετη μάλιστα διευκρίνηση στη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 3 εδ. α', ότι οι διατάξεις αφορούν και πρόσωπα που ενεργούν υπό την επίσημη κρατική ιδιότητά τους ... Κατά συνέπεια, η κατ' άρθρο 8 του ν. 2097/1952 απαγόρευση της αναγκαστικής εκτέλεσης σε βάρος του Δημοσίου και οργανισμών στους οποίους έχουν επεκταθεί τα προνόμιά του, αντίκειται στις διατάξεις του ως άνω Συμφώνου και ως τέτοια θεωρείται κατηγορημένη»

οφείλουν απλώς να προσδιορίζουν τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας.¹⁰

Η εν λόγω διάταξη του ελληνικού συντάγματος θεσπίζει έναν αντικειμενικό κανόνα δικαίου, συνιστά αντικειμενικό δίκαιο και εγγυάται τα θεμελιακά δικονομικά δικαιώματα. Ταυτόχρονα όμως συνιστά και ένα υποκειμενικό θεμελιώδες συνταγματικό δικαίωμα. Το άρθρο 20 παρ.1 του ελληνικού συντάγματος καθιδρύει το συνταγματικό θεσμό της αντικειμενικής, πλήρους και αποτελεσματικής δικαιοσύνης εκ του οποίου απορρέει το συνταγματικό δικαίωμα της δικαστικής προστασίας του ατόμου. Το Σύνταγμα εγγυάται και τα δύο αυτά δίκαια, τόσο το αντικειμενικό όσο και το υποκειμενικό. Κάθε προσβολή ενός από αυτά από την κρατική εξουσία αποτελεί ισόβαθμη προσβολή και του άλλου.

Όπως τονίσθηκε, η έννοια του κράτους δικαίου για να μπορέσει να μετουσιωθεί σε πράξη απαιτείται να πλαισιωθεί από τον κατάλληλο μηχανισμό δικαστικής προστασίας. Κράτος δικαίου και έννομη προστασία είναι θεσμοί άμεσα συνυφασμένοι.

Η θεμελιώδης σημασία της δικαστικής προστασίας προκύπτει ενδεικτικά και από το γεγονός ότι η διάταξη του άρθρου 20 παρ.1 Σ. δεν ανήκει στην κατηγορία των συνταγματικών διατάξεων, των οποίων επιτρέπεται η αναστολή σε περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 48 παρ. 1 του Συντάγματος.

Η διάταξη του άρθρου 20 δεν περιλαμβάνεται μεταξύ εκείνων, οι οποίες σύμφωνα με το άρθρο 110 παρ. 1 Σ. δεν αναθεωρούνται. Σύμφωνα όμως με το άρθρο 110 παρ. 1 Σ. δεν αναθεωρούνται οι διατάξεις που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος. Άρα, δεν υπάρχει δυνατότητα αναθεώρησης και των διατάξεων που κατοχυρώνουν την έννοια του κράτους δικαίου. Μία δε από τις διατάξεις αυτές είναι και η διάταξη του άρθρου 20 παρ.1¹¹.

Δ. Το κανονιστικό περιεχόμενο του θεσμού της έννομης προστασίας.

I. Ουσιαστικά δικαιώματα.

Τα θεμελιώδη ουσιαστικά δικαιώματα που εδράζονται στον δικαστικό θεσμό της έννομης προστασίας μπορούν να καταταχθούν ως εξής (άρθρο 20 παρ. 1 Σ. και άρθρο 87 επ. Σ. σε συνδυασμό με άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και 14 ΔΣΑΠΔ):

- α. Το δικαίωμα πρόσβασης σε νόμιμο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο,
- β. Το δικαίωμα ακρόασης,

¹⁰ Π.Δαγτόγλου, Ατομικά δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991.

¹¹ Κ. Λαμπράκης, ΕλλΔνη 27 (1986), σελ. 624 επ. Ο Κ. Μπέης, Τα συνταγματικά θεμέλια της δικαστικής προστασίας, Αφιέρωμα εις Γ. Οικονομόπουλον, 1981, σελ. 197, αναφέρει χαρακτηριστικά «επειδή, δίχως τη κατοχύρωση του ατομικού αυτού δικαιώματος, δεν μπορεί να γίνει λόγος για κράτος δικαίου, η διάταξη που καθιερώνει τη δημόσια αξίωση δικαστικής προστασίας και ακρόασης είναι θεμελική διάταξη, από εκείνες που προσδιορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος..., έτσι που να μην μπορεί να αναθεωρηθεί».

- γ. Την εγγύηση της δημοσιότητας της διαδικασίας και της απαγγελίας της απόφασης,
- δ. Την αρχή της δίκαιης διαδικασίας (ή χρηστής δίκης).

α. Το δικαίωμα πρόσβασης σε νόμιμο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο.

Ο φορέας του ουσιαστικού δικαιώματος δικαιούται να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να το προστατεύσει ασκώντας τα προσήκοντα ένδικα βοηθήματα¹². Η νομοθεσία δεν επιτρέπεται να απαγορεύει την πρόσβαση στα δικαστήρια για ορισμένες διαφορές ή υποθέσεις και έτσι να αποστερεί τον ενδιαφερόμενο πολίτη να αξιώσει από το κράτος να του θέσει στη διάθεσή του δικαστήριο και διαδικασία, προκειμένου αυτός να προσφύγει.

Η νομολογία έχει κρίνει ότι ο περιορισμός μόνο στους εκπροσωπώντας τουλάχιστον το 1/3 του μετοχικού κεφαλαίου μετόχους του δικαιώματος της δικαστικής προσβολής της υπουργικής απόφασης για υποχρεωτική αύξηση του κεφαλαίου αυτού (άρθρο 10 ν. 1386.1983) αντίκειται στα άρθρα 20 παρ. 1 και 95 παρ. 1 Σ.¹³ Επίσης, η άρνηση της νομικής προσωπικότητας και συνακόλουθα της ικανότητας διαδίκου της ελληνικής καθολικής εκκλησίας από τον ΑΠ¹⁴ οδήγησε στην καταδίκη της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ για παραβίαση μεταξύ των άλλων του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

Περαιτέρω, η χώρα μας καταδικάστηκε (υπόθεση Φίλης/Ελλάδας της 27/8/1991)¹⁵ από το ΕΔΔΑ, αφού κρίθηκε ότι η νόμω υποκατάσταση του ΤΕΕ στη θέση του μηχανικού-μέλους του για τη διεκδίκηση της αμοιβής του έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ ως προς το δικαίωμα πρόσβασης του μηχανικού στη δικαιοσύνη. Αμέσως μετά από τη καταδίκη ο έλληνας νομοθέτης ρύθμισε το θέμα και αποδόθηκε το δικαίωμα είσπραξης της αμοιβής των μηχανικών τόσο στο ΤΕΕ όσο και στους ίδιους τους μηχανικούς – μέλη του.

Περαιτέρω, θεωρήθηκε ότι αντίκειται στο άρθρο 20 παρ. 1 Σ. διάταξη που, χωρίς χρονικό περιορισμό, δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή ποινικής και πολιτικής δίκης χωρίς την παρουσία του στρατευμένου διαδίκου η κατηγορουμένου, αφού έτσι αποστερεί από τον αντίδικό του το δικαίωμα να αξιώσει έναντι αυτού δικαστική προστασία¹⁶. Επίσης, κρίθηκε ότι η ενέργεια αξιωματικού να υποβάλει αίτηση ακύρωσης, συνιστάμενη στην άσκηση συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματός του, δεν μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για συναγωγή κρίσης περί έλλειψης ουσιαστικών προσόντων.¹⁷

Επίσης, το παραδεκτό του ένδικου βοηθήματος μπορεί να εξαρτηθεί από διάφορες διατυπώσεις, καθώς και από την απαίτηση προηγούμενης τήρησης συγκεκριμένης

¹² Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ.408, όπου και παράθεση νομολογίας.

¹³ ΣτΕ 148/1999, Διδικ. 1999, σελ. 872

¹⁴ ΑΠ 360/1994, ΝοΒ 1996, σελ. 207.

¹⁵ ΕΔΚΑ 1992, 62 επ., Δ.1992, 19 επ.

¹⁶ ΑΠ 1060/1995, Υ 1996 σελ., 44

¹⁷ ΣτΕ 721/1998 ΕΔΔ 2000, σελ. 879

διαδικασίας, π.χ., ενδικοφανούς προσφυγής (άρθρο 42 παρ. 2 π.δ. 18.1989). Στην περίπτωση, όμως, αυτή έχει νομολογηθεί ότι η διοίκηση υποχρεούται να γνωστοποιεί στον ενδιαφερόμενο, με την ίδια πράξη της ή με το έγγραφο κοινοποίησής της, ότι κατά της πράξης αυτής προβλέπεται ενδικοφανής προσφυγή, την προθεσμία και το όργανο στο οποίο ασκείται η προσφυγή, διαφορετικά δεν πλήττεται με ακυρότητα η αίτηση ακύρωσης.

Επίσης, η αποτελεσματική άσκηση της δικαστικής προστασίας συνδέεται με τη δυνατότητα του πολίτη να χρησιμοποιήσει τις υπηρεσίες δικηγόρου για να αντιμετωπίσει τις νομικές πλευρές της υπόθεσης. Σχετικά έχει νομολογηθεί ότι το δικαίωμα υπεράσπισης του πολίτη ενώπιον των δικαστηρίων και των διοικητικών αρχών περιλαμβάνει και το δικαίωμα να ορίζει δικηγόρο της δικής του επιλογής και άρα η αποχή των δικηγόρων από τα καθήκοντά τους συνιστά σπουδαίο λόγο αναβολής της δίκης¹⁸. Εξ άλλου, από το δικαίωμα πρόσβασης στο δικαστήριο, το ΕΔΔΑ συνάγει διάφορες εκφάνσεις του, όπως την αρχή της ισότητας των όπλων (βλ. υπόθεση Delcourt και Bonisch), την επικοινωνία με δικηγόρο και την συμπαράσταση από δικηγόρο (υπόθεση Golder και Artico).

Τονίζεται, ότι το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας δεν αναφέρεται στο βάσιμο, αλλά στο παραδεκτό της προσφυγής στο δικαστήριο. Η άσκησή του δε δεν εγγυάται την έκδοση ευνοϊκής απόφασης εκ μέρους του δικαστηρίου, αλλά μόνο την ελεύθερη πρόσβαση σε αυτό. Σύμφωνα με παλαιότερες θεωρίες, οι προσφεύγοντες στο δικαστήριο έχουν αξίωση παροχής έννομης προστασίας με τη μορφή ευνοϊκής αποφάσεως. Η θεωρία αυτή στην απόλυτη μορφή της έχει εγκαταλειφθεί.

Υποστηρίζεται, όμως, σήμερα ότι το δικαίωμα έννομης προστασίας περιλαμβάνει την υποχρέωση των δικαστηρίων να αποφασίσουν έτσι ώστε οι επίδικες έννομες σχέσεις να διαγνωσθούν ορθώς και δραστηκώς, ύστερα από ορθή υπαγωγή των αποδειγμένων κρίσιμων πραγματικών περιστατικών στους εφαρμοστέους αφηρημένους κανόνες δικαίου, που θα πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται σε αρμονία με τις κοινώς αναγνωρισμένες δικαιοϊκές αρχές.¹⁹

Σημειώνεται, επίσης, ότι διασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο, πρέπει να μην παρακωλύεται για λόγους οικονομικής στενότητας του προσφεύγοντος σε αυτό. Κρίσιμος ελληνικός θεσμός για την διασφάλιση αυτή είναι ο θεσμός για το ευεργέτημα πενίας που έχει θεσπισθεί στο ελληνικό δικονομικό δίκαιο (άρθρα 194 επ. ΚΠολΔ, άρθρο 340 παρ.1 ΚΠοιν.Δ., άρθρο 276 ΚΔΔ).

Βασική συνιστώσα του δικαιώματος της ένδικης προστασίας αποτελεί και η αναγκαιότητα για ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο. Η δικαστική ανεξαρτησία προϋποθέτει τη διαμόρφωση της δικαστικής κρίσης ανεπηρέαστης από ιεραρχικές ή άλλες σχέσεις με λοιπά όργανα και φορείς κρατικής εξουσίας και η αμεροληψία την έλλειψη οιασδήποτε προκατάληψης εναντίον διαδίκου, ή ιδιαίτερη σχέση του δικαστή με κάποιον εκ των διαδίκων (βλ. αποφάσεις ΕΔΔΑ Sramek της 22/10.1984 και Boeckemans/Βελγίου της 29/10/1963)²⁰.

¹⁸ ΣτΕ 213/1992, Πρακτ. Ολομ., ΝοΒ 1992, σελ. 1096

¹⁹ Για όλη τη σχετική συζήτηση βλ. Κ. Παναγόπουλος, Δ. 1982, σελ. 145 επ. Επίσης, Ν. Κλαμαράς, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, 1989

²⁰ Α. Παπακωνσταντίνου, ΔιΔικ. 7(1995) σελ. 15

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η υπόθεση που έκρινε το ΕΔΔΑ (υπόθεση *Le Compte, Van Leuven et de Meyere/ Βελγίου* της 23/6/1981, Σειρά Α'No 43)²¹ Μεταξύ των άλλων στην εν λόγω υπόθεση ορίζεται ότι η απονομή αρμοδιότητας από τα Κράτη μέλη σε επαγγελματικούς συλλόγους, όπως οι ιατρικοί σύλλογοι, σχετικής με τις πειθαρχικές παραβάσεις των μελών τους δεν είναι αντίθετη με τη ΕΣΔΑ. Εν τούτοις, η Σύμβαση επιτάσσει είτε τα όργανα των συλλόγων αυτών να συγκεντρώνουν τα ίδια τις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ είτε, αν τα όργανα αυτά δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις αυτές, οι αποφάσεις τους να υπόκεινται σε μεταγενέστερο έλεγχο δικαστικού ελέγχου πλήρους δικαιοδοσίας που να διαθέτει, το ίδιο, τις εγγυήσεις του εν λόγω άρθρου.

Σχετικά με την παραπάνω απόφαση του ΕΔΔΑ (υπόθεση *Le Compte, κ.α*), και ως προς το κεφάλαιο της αμεροληψίας του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο έκρινε ότι όσον αφορά το δευτεροβάθμιο πειθαρχικό συμβούλιο των ιατρών, οι ιατροί μέλη του δεν πρέπει να θεωρηθούν ως δυσμενώς διακείμενοι στους προσφεύγοντες επειδή έχουν συμφέροντα που βρίσκονται πολύ κοντά με αυτά ενός από τους διαδίκους στη διαδικασία. Διαπίστωσε ότι ο *Le Compte* – αλλά όχι και ο *Albert* – ζήτησε την εξαίρεση όλων των μελών, χωρίς εν τούτοις να προχωρήσει σε διατύπωση συγκεκριμένων παραπόνων κατά του ενός ή του άλλου από τα μέλη. Εκφράζοντας εν πάση περιπτώσει επιφυλάξεις για την αμεροληψία του συμβουλίου αυτού ως οργάνου, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν έλαβε χώρα παράβαση του άρθρου 6 παρ. 1.

β. Το δικαίωμα ακρόασης.

Η θεωρία διακρίνει μεταξύ του δικαιώματος δικαστικής προστασίας με τη στενή του όρου έννοια, δηλ., την καταρχήν αξίωση του ατόμου να απευθυνθεί στον δικαστή και του δικαιώματος ακρόασης ενώπιον των δικαστηρίων, δηλαδή του δικαιώματος εκατέρωθεν ανάπτυξης σχετικών απόψεων επί πραγματικών ή νομικών ζητημάτων.²² Το ελληνικό σύνταγμα κάνει ιδιαίτερα σαφή τη συνάφεια μεταξύ της αξιώσεως παροχής ένδικης προστασίας και του δικαιώματος ακρόασης με το να ρυθμίζει και τα δύο στο άρθρο 20 Σ.

Το δικαίωμα ακρόασης εμπεριέχει και το δικαίωμα γνώσης των απόψεων και στοιχείων του αντιδίκου, ώστε να υπάρχει ευχέρεια αντίκρουσής τους Η υποχρέωση αυτή εκτείνεται σε όλους τους προβαλλόμενους με το δικόγραφο πραγματικούς τουλάχιστον ισχυρισμούς. Ταυτόχρονα, το δικαίωμα ακρόασης κωλύει κατ' αρχήν τον δικαστή να λάβει υπόψη πραγματικά περιστατικά και αποδεικτικά στοιχεία άγνωστα στους διαδίκους. Το δικαίωμα ακρόασης εμπεριέχει δικαίωμα κάθε διαδίκου να κληθεί στη συνεδρίαση του δικαστηρίου για την εκδίκαση της υπόθεσής του και μάλιστα να του δοθεί εύλογος χρόνος για να προετοιμασθεί.²³ Έχει, έτσι, κριθεί

²¹ ΔιΔικ. 1996, σελ. 1επ.

²² Β. Σκουρή, Διοικητικό δικονομικό δίκαιο Ι 1996, σελ. 59 επ.

²³ Βλ. περισσότερο Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ.408, όπου και παράθεση νομολογίας.

αντισυνταγματική η κατ'άρθρο 21 π.δ. 18/1989 πρόβλεψη κλήσης στην ακυρωτική δίκη μόνο των καθών και όχι του αιτούντος²⁴.

γ. Η αρχή της δημοσιότητας της διαδικασίας και της απαγγελίας της απόφασης.

Κατά το άρθρο 6 ΕΣΔΑ η δημοσιότητα αφορά τόσο τη διαδικασία της δίκης όσο και την έκδοση της απόφασης²⁵, προϋποθέσεις απαραίτητες για τη διεξαγωγή της δίκης, η οποία δεν αρκεί να ακολουθεί κάποιους τυπικούς κανόνες διαδικασίας, αλλά να εμφανίζεται τόσο απέναντι στους διαδίκους όσο και έναντι των πολιτών ως δίκαιη.

Σχετικά με την αρχή της δημοσιότητας, μνημονεύουμε την προαναφερόμενη υπόθεση *Le Compte*, όπου το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε αρχικά στις βελγικές διατάξεις που όριζαν τον τρόπο λειτουργίας του δευτεροβάθμιου πειθαρχικού συμβουλίου των βέλγων ιατρών, σύμφωνα με το οποίο αποκλείεται κατά τρόπο γενικό και απόλυτο κάθε δημοσιότητα τόσο για την εκδίκαση της υποθέσεως όσο και την απαγγελία της απόφασης. Βεβαίως, είπε το Δικαστήριο, το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ εισάγει εξαιρέσεις στον κανόνα της δημοσιότητας- τουλάχιστον για τη συζήτηση των υποθέσεων- αλλά τις υπάγει σε ορισμένους όρους. Όμως δεν προέκυπτε από τον φάκελλο της υπόθεσης ότι κάποια οιαδήποτε από τις εξαιρέσεις αυτές συνέτρεχε εν προκειμένω. Η ίδια η φύση των παραβάσεων που αποδόθηκαν στους προσφεύγοντες και των δικών τους αιτιάσεων κατά του ιατρικού συλλόγου δεν συνάπτεται με την άσκηση της ιατρικής αυτής καθ' εαυτήν. Επομένως, ούτε ο σεβασμός του επαγγελματικού απορρήτου ούτε η προστασία της ιδιωτικής ζωής των ίδιων των ιατρών και των ασθενών υπεισήρχοντο εν προκειμένω.

Επί πλέον τίποτε δεν οδηγούσε στο να σκεφθεί κανείς ότι άλλοι λόγοι, μεταξύ των οποίων αυτοί που απαριθμούνται στο άρθρο 6 παρ. 1 β' εδ. θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τη διεξαγωγή συζητήσεων κεκλεισμένων των θυρών. Οι προσφεύγοντες είχαν, επομένως, δικαίωμα σε δημοσιότητα της δίκης. Βέβαια ούτε το γράμμα ούτε το πνεύμα του άρθρου 6 παρ. 1 τους εμπόδιζε να παραιτηθούν οικειοθελώς, ρητώς ή σιωπηρώς. Μία πειθαρχική διαδικασία αυτού του είδους που εκτυλίσσεται μυστικά με την συγκατάθεση του ενδιαφερομένου δεν παραβιάζει την ΕΣΔΑ. Όμως, εν προκειμένω, οι προσφεύγοντες διαμαρτύρονταν φανερά για δημόσια δίκη. Το άρθρο 6 παρ.1 ΕΣΔΑ δεν επέτρεπε να τους το αρνηθούν, δεδομένου ότι δεν συνέτρεχε καμία από τις περιπτώσεις που απαριθμούνται στο δεύτερο εδάφιο του.

Η δημοσιότητα της διαδικασίας ενώπιον του βελγικού Ακυρωτικού δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αρκεί για να καλυφθεί το κενό που διαπιστώθηκε. Πράγματι, το Ανώτατο Δικαστήριο «δεν αποφαινεται επί της ουσίας των υποθέσεων», κατά τρόπο ώστε πολλές πτυχές των «αμφισβητήσεων» που αναφέρονται σε «δικαιώματα και υποχρεώσεις αστικής φύσεως» διαφεύγουν του ελέγχου του. Για τέτοιες πτυχές, που υπήρχαν εν προκειμένω, δεν υπήρξε ούτε δημόσια συζήτηση ούτε απόφαση που απαγγέλθηκε δημοσίως, όπως απαιτεί το άρθρο 6 παρ. 1. Το ΕΔΔΑ μετά τις

²⁴ Πρβλ. *Π.Λαζαράτος*, Σκέψεις για το πρόβλημα της κλητεύσεως του αιτούντος την ακύρωση διοικητικής πράξης, Δ 1998, 85 επ.

²⁵ Βλ. υπόθεση *Preto* της 8/12/1983, ΕΔΑΔ.

παραπάνω σκέψεις έκρινε ότι η υπόθεση των προσφευγόντων δεν δικάστηκε δημόσια από δικαστήριο που έχει πλήρη δικαιοδοσία.

δ. Η αρχή της δίκαιης διαδικασίας (ή χρηστής δίκης).

Η κατοχύρωση του δικαιώματος «δίκαιης δίκης» αποτελεί το δικαίωμα αναφοράς του άρθρου 6 ΕΣΔΑ. Αποτελεί το μητρικό δικαίωμα εκ του οποίου απορρέουν όλες οι υπόλοιπες διατάξεις της ευρωπαϊκής σύμβασης, οι οποίες το εξειδικεύουν.

Αυτό το δικαίωμα είναι άγνωστο στη διατύπωση του ελληνικού Συντάγματος, αν και ερμηνευτικώς θα μπορούσε να αντληθεί από τον κανόνα ότι τα δικαστήρια δεν αρκούνται να παράσχουν έννομη προστασία (άρθρο 20 παρ. 1 Σ.), υποκείμενα μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους (άρθρο 87 παρ. 2 Σ.), αλλά ευρύτερα έχουν ως αποστολή να απονείμουν δικαιοσύνη (άρθρο 87 παρ.1 Σ.), δηλαδή να δικάσουν στο πλαίσιο και όλων εκείνων των κοινώς αναγνωρισμένων δικαιϊκών αρχών, που μας κληροδότησαν οι αιώνες ως κατακτήσεις του ανθρώπινου πολιτισμού.²⁶ Έτσι, η ΕΣΔΑ έρχεται να λειτουργήσει συμπληρωτικά στη διάταξη του ελληνικού Συντάγματος και να ενισχύσει έτσι το κανονιστικό εύρος αυτού ή να το φωτίσει ευκρινώς.

II. Διαδικαστικές εγγυήσεις.

Στο πλέγμα των διαδικαστικών εγγυήσεων ή αρχών που εξειδικεύουν τον αντικειμενικό θεσμό της δικαστικής προστασίας περιλαμβάνονται (άρθρο 20 παρ. 1 Σ. και άρθρο 87 επ. Σ. σε συνδυασμό με άρθρο 13 ΕΣΔΑ και 2 παρ. 3 ΔΣΑΠΔ):

- α. Η λογική διάρκεια εκδίκασης της υπόθεσης,
- β. Πλήρης και αποτελεσματική δικαστική προστασία,
- γ. Η λογική επιβάρυνση των διαδίκων με διαδικαστικά έξοδα.

α. Η λογική διάρκεια εκδίκασης της υπόθεσης.

Το δικαίωμα αυτό, όπως αυτό της δίκαιης δίκης, δεν περιλαμβάνεται ρητώς στο άρθρο 20 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος. Όπως τονίστηκε, όμως, και το δικαίωμα αυτό συνάγεται ότι εμπεριέχεται στην κατάστρωση της έννομης προστασίας από τον έλληνα συντακτικό νομοθέτη, χωρίς, όμως, να διατυπώνεται *expressis verbis*.

Πράγματι, κρίσιμο ζήτημα για την επαρκή και αποτελεσματική δικαστική προστασία του πολίτη συνιστά η προθεσμία για την εκδίκαση των υποθέσεων. Η έννοια της «λογικής προθεσμίας» εμφανίζεται στην ΕΣΔΑ ως αυτόνομη, χωρίς δηλαδή να

²⁶ Κ. Μπέης, Η δικαιοκρατούμενη δίκη ως πολιτιστική κατάκτηση, ΝοΒ 1995, σελ. 364

λαμβάνονται ως καθοριστικός παράγοντας για την ερμηνεία της έννοιας οι τυχόν νομοθετικές ελλείψεις και τα γενικότερα προβλήματα των κρατών στην υποδομή και στην οργάνωση των δικαστηρίων, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις αποδυναμώνουν ή και καταργούν ουσιαστικά το δικαίωμα δικαστικής προστασίας.

Το ΕΔΔΑ έχει καταδικάσει πολλές φορές τη χώρα μας λόγω υπέρμετρης διάρκειας επίλυσης των διαφορών. Έντονα προβληματίζει η μη έγκαιρη δικαστική προστασία στις διοικητικές υποθέσεις, κατά παράβαση έτσι, της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 20 παρ.1.

Χαρακτηριστική είναι, όμως και η απόφαση του ΕΔΔΑ κατά της Γαλλίας της 31.3.1992: Γάλλος υπήκοος μολύνθηκε από τον ιό του AIDS σε κάποια από τις συχνές μεταγγίσεις αίματος που έκανε ως αιμοφιλικός. Προσέφυγε στη γαλλική διοίκηση και ακολούθως στη διοικητική δικαιοσύνη διεκδικώντας αποζημίωση. Πριν ολοκληρωθεί η διαδικασία όμως πέθανε και τη δίκη συνέχισαν οι γονείς του. Πριν τον θάνατό του είχε προλάβει πάντως να προσφύγει στο ΕΔΔΑ για υπέρβαση του εύλογου χρόνου εκδίκασης της υπόθεσής του και ενώ αυτή εκκρεμούσε ακόμη στα γαλλικά δικαστήρια. Το δικαστήριο τον δικαίωσε μετά θάνατον καταδικάζοντας τη Γαλλία για παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, λόγω παρέλευσης του εύλογου χρόνου επίλυσης διοικητικής διαφοράς με αστικό χαρακτήρα (περιουσιακή βλάβη, βλάβη στην υγεία).

β. Πλήρης και αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Ο πολίτης έχει αξίωση για έναν πράγματι αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο σε όλους τους βαθμούς που προβλέπει η δικονομία. Η δικαστική προστασία τότε μόνο εκπληρώνει τους σκοπούς της, όταν είναι πλήρης και αποτελεσματική.

Για να θεωρηθεί πλήρης και αποτελεσματική η ένδικη προστασία πρέπει να ισχύουν, μεταξύ των άλλων, οι παρακάτω σημαντικές προϋποθέσεις:

- i) Να μην υπάρχει διαφορά για την οποία να αποκλείεται η δικαστική προστασία.
- ii) Το δικαστήριο να διαθέτει τη δικονομική δυνατότητα να εξετάσει τόσο τα νομικά όσο και τα θέματα του πραγματικού της υποθέσεως.
- iii) Το δικαστήριο να διασφαλίζει την παροχή προσωρινής έννομης προστασίας.
- iv) Να παρέχεται η δυνατότητα εκτέλεσης των εκδιδόμενων δικαστικών αποφάσεων κατά οιοδήποτε καταδικασθέντος (περιλαμβανομένου και του Δημοσίου).

Ας προσεγγίσουμε εγγύτερα τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- i) Να μην υπάρχει διαφορά για την οποία να αποκλείεται η δικαστική προστασία.**

Κρίσιμο εδώ είναι το θέμα των κυβερνητικών πράξεων. Σύμφωνα με την ισχύουσα κοινή νομοθεσία δεν υπόκεινται σε αίτηση ακυρώσεως οι κυβερνητικές πράξεις και διαταγές, που ανάγονται στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας.

Υποστηρίζεται ότι ο αποκλεισμός αυτός δεν συμβιβάζεται με το Σύνταγμα και δη με το δικαίωμα πλήρους δικαστικής προστασίας που αυτό θεσπίζει²⁷. Έχει, όμως, διατυπωθεί και η άποψη²⁸ ότι η κυβερνητική πράξη δεν χρειάζεται απαραίτητα ειδική συνταγματική εξουσιοδότηση για το θέμα της. Πρέπει, όμως, να συγκεντρώνει δύο τουλάχιστον προϋποθέσεις: να μην είναι αντίθετη προς καμία συνταγματική διάταξη και να έχει θέμα υπαγορευμένο από την αποστολή, την καθοριζόμενη στην Κυβέρνηση και το Σύνταγμα. Χωρίς τις δύο αυτές προϋποθέσεις δεν θα ήταν κυβερνητική πράξη. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, η κυβερνητική πράξη ενέχει πράγματι χειραφέτηση από τη νομοθεσία, όχι όμως από το Σύνταγμα. Είναι μάλλον συμμόρφωση άμεση προς το Σύνταγμα

ii) Το δικαστήριο να διαθέτει τη δικονομική δυνατότητα να εξετάσει τόσο τα νομικά όσο και τα θέματα του πραγματικού της υποθέσεως.

Κατ'αρχήν η δικαστική προστασία δεν θα πρέπει να περιορίζεται απλά στον έλεγχο της τυπικής νομιμότητας μιας διοικητικής πράξης, αλλά θα πρέπει να περιλαμβάνει και τον έλεγχο της τήρησης των ακραίων ορίων της διακριτικής ευχέρειας.

Επίσης, πλήρης και αποτελεσματική είναι η δικαστική προστασία, όταν με επέμβαση του δικαστή, κατά την επίλυση της διοικητικής διαφοράς που άγεται ενώπιόν του, εξουδετερώνονται όλες οι δυσμενείς για τον πολίτη συνέπειες της παράνομης διοικητικής ενέργειας ή παραλείψεως, δηλαδή η διαταραχθείσα νομιμότητα αποκαθίσταται όχι ατελώς αλλά πλήρως²⁹. Αυτό συνδέεται αναγκαστικά, με ελάχιστες εξαιρέσεις, με την εξουσία του δικαστή να κρίνει εξαντλητικά και σε βάθος την υπόθεση στην ουσία της με την χρήση των αποδεικτικών μέσων. Σημαίνει, δηλαδή πέραν του ελέγχου της νομιμότητας έλεγχο και στην ουσία της διαφοράς, ώστε να μπορεί να εξακριβωθεί η συνδρομή των προϋποθέσεων του πραγματικού του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου.

Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει σε πλείστες αποφάσεις του (ενδεικτικά: υποθέσεις Leuven της 23/6/1981, σειρά A No 163, Compte της 10/12/1983, Jacobson v. Σουηδίας της 25/10/1981, σειρά A No 163) ότι για να είναι δίκαιη η δίκη πρέπει το δικαστήριο να αποφαινεται κατά πλήρη δικαιοδοσία, ώστε να μπορεί να προβεί σε έλεγχο και την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης.

Σχετική είναι εδώ η προβληματική σχετικά με την πρόβλεψη από τον νόμο «αμάχητων τεκμηρίων». Υποστηρίζεται³⁰, θεωρούμε ορθά, ότι όπου η απαγόρευση

²⁷ Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σελ. 997

²⁸ Κ. Δεσποτόπουλος, Η έννοια του Κράτους Δικαίου, ΝοB 1953, σελ. 577

²⁹ Δ.Γ.Ράικος, Το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας του πολίτη απέναντι στη δημόσια διοίκηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 26, βλ. επίσης, Ν. Χατζητζανή, Διοικητικά διαφορά και δικαστική προστασία, ΔιΔικ 1099 επ., Π. Λαζαράτο, Η δυνατότητα τροποποιήσεως της προσβαλλόμενης πράξεως ως στοιχείο χαρακτηρισμού διοικητικής διαφοράς ως διαφοράς ουσίας (με αφορμή την ΣτΕ 5352/1995) ΔιΔικ 1996, σελ. 597 επ.

³⁰ Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σελ. 998

αυτή, εν όψει του επίδικου αντικειμένου αναφέρεται στην πραγματική αδυναμία πλήρους αποδείξεως και αποσκοπεί την αποφυγή της διαιώνισης της δικαστικής διαμάχης, το αμάχητο τεκμήριο δεν συναντά κώλυμα αντισυνταγματικότητας. Όπου όμως η απόδειξη είναι γενικά δυνατή, η απαγόρευση της δικαστικής προστασίας του τεκμηρίου ακυρώνει την αποτελεσματική δικαστική προστασία του άρθρου 20. παρ.1 Σ.

Περαιτέρω γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 20 παρ.1 Σ. δεν αποκλείει την εξαίρεση από την ουσιαστική κρίση του δικαστή των καθαρά τεχνικής φύσης κρίσεων ζητήματα των αρμοδίων διοικητικών αρχών.³¹ Τα δικαστήρια όμως πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ελέγχουν αν η διοίκηση στα πλαίσια των νομοθετικών προϋποθέσεων προέβη σε αυθαίρετες εξακριβώσεις και αξιολογήσεις. Το δικαστήριο οφείλει ιδιαίτερα να σταθμίσει και να αποφασίσει μόνο αν η διοίκηση ως προς τα αποτελέσματα της από αυτήν διενεργηθείσας εγκριτικής διαδικασίας είχε το δικαίωμα να σχηματίσει με βάση το δίκαιο την πεποίθηση ότι τηρήθηκαν οι απαιτήσεις που προβλέπονται από τον νόμο. Οφείλει, δηλαδή, να διαλευκάνει προ πάντων το ερώτημα αν η διοίκηση επιτρεπόταν να θεωρήσει ως επαρκή τα δεδομένα με βάση τα οποία έλαβε την απόφασή της και αν οι με αυτά συνδεδεμένες εκτιμήσεις μπορούσαν να θεωρηθούν από αυτή ως επαρκώς προσεκτικές³².

iii) Το δικαστήριο να διασφαλίζει την παροχή προσωρινής έννομης προστασίας.

Ο πολίτης για να τύχει αποτελεσματικής έννομης προστασίας έχει την αξίωση ο δικαστής να μπορεί, λαμβάνοντας τα αναγκαία προσωρινά μέτρα, να αποτρέψει βαριές συνέπειες οι οποίες δεν θα μπορούν να ανατραπούν σε περίπτωση ευδοκίμησης του κύριου ένδικου βοηθήματος. Για τη διασφάλιση αυτού του δικαιώματος ο νομοθέτης πρέπει να προσδίδει αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα με την άσκηση ενός ενδίκου βοηθήματος ή να προβλέπει πλήρη την εξουσία του δικαστηρίου να διατάζει κατ' αίτηση του προσφεύγοντος πολίτη την αναστολή.

Σύμφωνα με την ιδιαίτερα σημαντική απόφαση του ΔΕΚ της 19^{ης}/6/1990 Factortame I, 213/89 η πλήρης αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου θα θιγόταν εξίσου αν ένας κανόνας εθνικού δικαίου μπορούσε να εμποδίσει το δικαστήριο ενώπιον του οποίου έχει αχθεί μια διεπόμενη από το κοινοτικό δίκαιο διαφορά, να διατάξει προσωρινά μέτρα για τη διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας της προδικαστικής αποφάσεως που πρόκειται να εκδοθεί σχετικά με την ύπαρξη των προβαλλομένων με επίκληση του κοινοτικού δικαίου δικαιωμάτων. Εξ αυτού έπεται ότι το δικαστήριο το οποίο υπό τις δεδομένες περιστάσεις θα διέτασσε προσωρινά μέτρα αν δεν προσέκρουσε σε κανόνα του εθνικού δικαίου, υποχρεούται να μην εφαρμόσει τον κανόνα αυτό.

³¹ ΣτΕ 2379/1987, ΤοΣ 1987, σελ.530, ΣτΕ 1506/1997, DiDik 1997, sel.1126

³² Βλ. περισσότερο για την προβληματική *E.Schmidt-Assman*, Το ατομικό δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, Το Σ 1990, σελ. 411

Επίσης με την με αρ. 718/1993 σημαντική απόφαση της Επιτροπής Αναστολών του ΣτΕ ορίζεται ρητώς ότι το δικαίωμα της παροχής δικαστικής προστασίας εξασφαλίζει την αξίωση του διοικουμένου όχι μόνο για οριστική επίλυση διαφοράς αλλά και για προσωρινή έννομη προστασία, δηλ. λήψη κατάλληλου μέτρου για αποσόβηση ανεπανόρθωτης βλάβης ενόψει αιτήσεως ακυρώσεως. Έτσι, η διάταξη άρθρου 27 ν. 1941/1991 η οποία όριζε ότι πράξεις Διοίκησης που αφορούν λειτουργία ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών δεν υπόκειται σε αναστολή εκτέλεσης παραβιάζει συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα πολίτη και είναι ανίσχυρη και ανεφάρμοστη.

Επίσης, ιδιαίτερα σημαντική είναι και η απόφαση της Επιτροπής Αναστολών του ΣτΕ 678/2001 όπου ερμήνευσε το άρθρο 210 Κ.Δ.Δ. υπό το φως του άρθρου 20 παρ. 1 Σ. και έτσι επέκτεινε τη δυνατότητα προσωρινής ρύθμισης κατάστασης όχι μόνο επί της ασκήσεως αγωγής που ορίζει το εν λόγω άρθρο, αλλά και στις περιπτώσεις ασκήσεως προσφυγής για τις οποίες είναι δυνατή η άσκηση μόνο αίτησης αναστολής (άρθρα 200 επ. Κ.Δ.Δ.).

Προβληματική, όμως, εξακολουθεί να παρουσιάζεται η περίπτωση όπου ο πολίτης στρέφεται κατά αρνητικής διοικητικής πράξης, ρητής ή σιωπηρής, η οποία δεν έχει ως αντικείμενο χρηματική παροχή. Ο έλληνας νομοθέτης έχει προβλέψει την προσωρινή δικαστική προστασία μόνο για τις θετικές διοικητικές πράξεις. Μια πλήρης όμως και αποτελεσματική ένδικη προστασία απαιτεί να διασφαλίζεται και ο πολίτης που στρέφεται κατά μιας επιβαρυντικής γι' αυτόν πράξης, αλλά και στην περίπτωση που επιθυμεί την έκδοση μιας ευνοϊκής.³³

iv) Δυνατότητα εκτέλεσης των εκδιδόμενων δικαστικών αποφάσεων κατά οιοδήποτε καταδικασθέντος (περιλαμβανομένου και του Δημοσίου).

Η πραγμάτωση του κράτους δικαίου στην πράξη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δυνατότητα πραγματικής ικανοποίησης του προσφεύγοντα στα δικαστήρια από την εκτέλεση μιας ευνοϊκής για αυτόν δικαστικής απόφασης. Το κράτος παρέχοντας αποτελεσματική δικαστική προστασία στον πολίτη πρέπει να εξοπλίζει τον τελευταίο με εκείνο το θεσμικό πλαίσιο που θα εγγυάται όχι μόνο τη δυνατότητα πρόσβασης στο δικαστήριο και μιας ορθής κρίσης από αυτό, αλλά και τη δυνατότητα εκτέλεσης αυτής της απόφασης, ώστε να καταστεί λυσιτελής η καταψηφιστική απόφαση ή διαταγή πληρωμής που τυχόν εξασφάλισε ο προσφεύγων.

Ο έλληνας συντακτικός νομοθέτης έχει θεσπίσει με την αναθεώρηση του 2001 σημαντικές συνταγματικές εγγυήσεις για την αναγκαστική εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων και κατά του Δημοσίου, του Ο.Τ.Α. και των ΝΠΔΔ., καθώς και γενικότερα την υποχρέωση συμμόρφωσης της διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις. Σημαντική είναι όμως και η παρέμβαση του κοινού νομοθέτη προς την κατεύθυνση υλοποίησης της συνταγματικής επιταγής για αποτελεσματική δικαστική προστασία, ο οποίος, με το άρθρο 24 ν. 2915/2001, ορίζει ότι το απόρρητο των κάθε μορφής καταθέσεων, καθώς και των μετοχών, δεν ισχύει έναντι του δανειστή που έχει

³³ Βλ. σχετικά Α. Γέροντας, «Ελλείματα» δικαστικής προστασίας, Διδικ 1996, σελ. 544 επ., Π. Μουζουράκη, Διδικ 1995, σελ. 23 επ.

δικαίωμα κατάσχεσης της περιουσίας του δικαιούχου της κατάθεσης ή της μετοχής και για το απαιτούμενο για την ικανοποίηση του δανειστή ποσό³⁴.

Η αναγκαστική εκτέλεση σήμερα των δικαστικών αποφάσεων κατά του Δημοσίου ή ΝΠΔΔ ρυθμίζεται από το άρθρο 199 ΚΔΔ, σύμφωνα με το οποίο οι τελεσίδικες, οι ανέκκλητες και οι προσωρινώς εκτελεστές καταψηφιστικές αποφάσεις, οι οποίες εκδίδονται για διαφορές που άγονται προς επίλυση με την άσκηση αγωγής, αποτελούν τίτλο εκτελεστό κατά το άρθρο 904 του ΚΠολΔ. Ήδη όμως η σχετική απαγόρευση της αναγκαστικής εκτέλεσης κατά του Δημοσίου που προέβλεπε το άρθρο 8 ν. 2097/1952³⁵ (που είχε κριθεί από τον ΑΠ 1039/1995 ως μη αντιβαίνουσα στο Σύνταγμα και το άρθρο 6 παρ.1 ΕΣΔΑ) είχε καταργηθεί με τον ν. 2462/1997 (άρθρο 2 παρ. 3 περ. γ'), ο οποίος κύρωσε το ΔΣΑΠΔ.

Έτσι, η χώρα μας, καίτοι καθυστερημένα, εναρμονίζει το νομοθετικό της πλαίσιο όσον αφορά τη δυνατότητα αναγκαστικής εκτέλεσης κατά του Δημοσίου και των ΝΠΔΔ με τις διεθνείς συμβάσεις. Σημειώνεται, ότι το ΕΔΔΑ με την απόφαση του της 19.3.1997 (υπόθεση Hornsby κατά Ελλάδα) παρατήρησε ότι η διοίκηση αποτελεί συστατικό του κράτους, υπόκειται στην αρχή του κράτους δικαίου και ότι συνεπώς το συμφέρον του ταυτίζεται με την ανάγκη ορθής λειτουργίας της δικαιοσύνης. Αν οι διοικητικές αρχές, είπε το ΕΔΔΑ, αρνούνται ή παραλείπουν να εκτελέσουν δικαστικές αποφάσεις ή αν ακόμα καθυστερούν να το πράξουν, οι εγγυήσεις, τις οποίες το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ παρέχει στο διάδικο κατά τη διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων, δεν έχουν λόγο ύπαρξης.

Συμπερασματικά, με το ισχύον νομοθετικό καθεστώς υπόκεινται σε εκτέλεση ό,τι ανήκει στην ιδιωτική περιουσία του κράτους. Επίσης, είναι ευνόητο ότι η αξίωση για αναγκαστική εκτέλεση δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τα όρια που χαράσσει η συνταγματική αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 εδ'. δ' Σ .2001).

γ. Λογική επιβάρυνση των διαδίκων με διαδικαστικά έξοδα.

Θεμιτή κρίνεται η πρόβλεψη από τον νομοθέτη διάφορων δικαστικών δαπανημάτων, καθώς και η επικόλληση μετά την καταβολή των αντίστοιχων ποσών διαφόρων ενσήμων, ως προϋπόθεση για το παραδεκτό της προσφυγής του πολίτη στα δικαστήρια. Τα δαπανήματα πάντως αυτά δεν πρέπει να ανέρχονται σε τέτοιο ύψος που να καθιστούν στην πράξη απαγορευτική την άσκηση του δικαιώματος για παροχή δικαστικής προστασίας.

Σε κάθε περίπτωση, το κράτος πρέπει να αναλαμβάνει αυτό κατά το μεγαλύτερο μέρος το κόστος λειτουργίας της δικαστικής λειτουργίας. Το κράτος, εφόσον εγγυάται στον πολίτη την παροχή της έννομης προστασίας του, πρέπει να την εξασφαλίζει πραγματικά. Οφείλει να ενισχύει και να εξασφαλίζει οικονομικά την εν

³⁴ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ. 419

³⁵ Άρθρο 8 του ν. 2097/1952 «1. Κατά του Δημοσίου δεν συγχωρείται εκτέλεσις δικαστικών αποφάσεων (πολιτικών ή ποινικών δικαστηρίων ή Συμβουλίου Επικρατείας ή Ελεγκτικού Συνεδρίου) επιδικαζουσών οφειλάς ή δικαστικήν δαπάνην εις βάρος αυτού και εν γένει παντός εκτελεστού δικαιογράφου αναγνωριστικών τοιούτων οφειλών. Επί των ως άνω οφειλών του Δημοσίου δεν συγχωρείται επίδοσις επιταγής προς πληρωμήν τούτων, πάσα δε τοιαύτη γενομένη και πληρωθείσα μέχρι της ισχύος του παρόντος ή τυχόν γενησομένη ουδόλως υποχρεοί το Δημόσιον...»

γένει δικαστική λειτουργία, αλλά και να ρυθμίζει κατά τέτοιον τρόπο το αγαθό της απονομής της δικαιοσύνης, ώστε να το απολαμβάνουν όλοι οι πολίτες εξίσου.

Ακόμη και στην περίπτωση που η δυναμικότητα των δικαιοδοτικών μηχανισμών, ίσως, να δυσκολεύεται να ανταπεξέλθει στον όγκο των δικαστικών υποθέσεων, το κράτος υποχρεούται, οφείλει (η εγγύηση συνιστά οφειλή !) να οργανώσει έτσι τη συνολική λειτουργία του ή να θεσπίσει (και σε συνταγματικό ακόμη επίπεδο) εκείνους τους θεσμούς, ώστε στο τέλος να ικανοποιείται («να εξοφλείται πλήρως και ολοσχερώς») το δικαίωμα έννομης προστασίας.

Εα. Έννομη προστασία έναντι της δικαστικής εξουσίας.

Οι πολίτες δεν αντλούν υποκειμενικό δικαίωμα κατά της δικαστικής εξουσίας από την αντικειμενική αρχή της ένδικης προστασίας που καθιερώνει το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Η συνταγματική-δικονομική αξίωση για την παροχή δικαστικής προστασίας κατά το άρθρο 20 παρ.1 Σ. είναι αυτή για έκδοση απόφασης επί της ουσίας και η επίκληση της ουσίας της³⁶.

Τον αυτοέλεγχο της δικαστικής εξουσίας διασφαλίζουν τα ένδικα μέσα και η κατά άρθρο Σ. 99 αγωγή κακοδικίας κατά δικαστικών λειτουργών που εκδικάζεται από το ειδικό δικαστήριο όπως αυτό συγκροτείται κατά τα οριζόμενα στο ως άνω άρθρο.

Εβ. Έννομη προστασία έναντι της νομοθετικής εξουσίας.

Κατ' αρχήν πρέπει να τονισθεί ότι το Σύνταγμα ενώ προβλέπει την υποχρέωση των δικαστηρίων να μην εφαρμόζουν νόμο το περιεχόμενο του οποίου αντίκειται στο Σύνταγμα (Σ. άρθρο 93 παρ. 4) δεν προβλέπει γενική προσφυγή («συνταγματική προσφυγή») κατά τυπικού νόμου. Προβλέπει όμως τη δυνατότητα αδρανοποίησης διάταξης νόμου στην περίπτωση που αυτή κηρυχθεί αντισυνταγματική από το ΑΕΔ (Σ. άρθρο 100 παρ. 1 εδ' ε', άρθρο 100 παρ. 4 εδ. β').

Θεωρούμε όμως ορθό ότι το άρθρο 105 του ΕισΝΑΚ περί την αστική ευθύνη του κράτους καταλαμβάνει και τις παράνομες πράξεις οργάνων του κράτους που ανήκουν στη νομοθετική λειτουργία, στις περιπτώσεις που η τελευταία θεσπίζει τυπικό νόμο που αντίκειται σε άλλο υπέρτερης τυπικής ισχύος νομοθέτημα (π.χ Σύνταγμα, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο), «εφόσον, όμως, με τον τυπικό νόμο αυτόν θίγεται δικαίωμα του διοικουμένου προστατευόμενο ευθέως από το υπέρτερης τυπικής ισχύος νομοθέτημα...»³⁷. Ζήτημα αποζημίωσης, κατά τις διατάξεις των άρθρων 105-

³⁶ Κ. Παναγόπουλος, Η δικονομική αξίωση παροχής δικαστικής προστασίας στις διαφορές και υποθέσεις ιδιωτικού δικαίου, το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος και το δικαίωμα λήψης ασφαλιστικών μέτρων, Δ. 1982,σελ. 163.

³⁷ Βλ. απόφαση ΔΕφΑθ 2174/1991, σύμφωνα με την οποία υπό προϋποθέσεις από την αδιάστικτη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 105 του Εισ. Ν. Α.Κ. προκύπτει ότι αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου μπορεί να δημιουργηθεί και από πράξεις (νομοθετήματα) ή και παραλείψεις των οργάνων

106 ΕισΝΑΚ μπορεί να τεθεί και λόγω παράλειψης νομοθέτησης, στις εξαιρετικές εκείνες περιπτώσεις που οι συνταγματικές διατάξεις οργανώνουν ένα πλαίσιο δέσμιας νομοθετικής αρμοδιότητας (βλ., λ.χ., τις διατάξεις των άρθρων 17 παρ. 5 και 24 παρ. 6 Σ. για την υποχρέωση έκδοσης νόμων που θα ρυθμίζουν την αποζημίωση των δικαιούχων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις περιορισμών της ιδιοκτησίας τους)³⁸.

ΣΤ. Φορείς και Αποδέκτες.

Φορέας του δικαιώματος δικαστικής προστασίας είναι «έκαστος», δηλαδή όχι μόνο οι Έλληνες πολίτες, αλλά και οι αλλοδαποί και οι ανιθαγενείς. Περαιτέρω, φορείς είναι όχι μόνο τα φυσικά πρόσωπα, αλλά και τα νομικά πρόσωπα, τόσο τα ιδιωτικά νομικά πρόσωπα, όσο και τα νομικά πρόσωπα του δημοσίου δικαίου, είτε κατοικούν ή εδρεύουν στην Ελλάδα είτε όχι.

Η παροχή έννομης προστασίας πρέπει να παρέχεται από δικαστήρια, προκειμένου να πληρούται η θεσμική εγγύηση που θεσπίζει το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Η έννομη προστασία που παρέχεται από διάφορες διοικητικές επιτροπές ή από τα πειθαρχικά συμβούλια δημόσιων υπαλλήλων ή επαγγελματικών οργανώσεων δεν παρέχεται από την κρατική εξουσία - τον αποδέκτη της θεσμικής εγγύησης της κατά το Σύνταγμα ένδικης προστασίας-, άρα και υπολείπεται του βαθμού της έννομης προστασίας που επιτάσσει το Σύνταγμα. Οι διοικητικές αυτές επιτροπές είναι διοικητικά όργανα και όχι δικαστήρια.

Δικαστήρια δε κατά το Σύνταγμα είναι μόνον εκείνα που συγκροτούνται (κατά πλειοψηφία τουλάχιστον) από τακτικούς δικαστές, δηλαδή δικαστές που έχουν τη νομική κατάσταση του δικαστικού λειτουργού, όπως καθορίζεται με τα άρθρα 88, 89, 90 και 91 του Συντάγματος και τους σχετικούς νόμους και έχουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία.³⁹ Ως προστασία δε του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος νοείται μόνο εκείνη που παρέχεται από ελληνικά δικαστήρια, ώστε μόνο η προστασία που παρέχουν άλλα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα δεν επαρκεί για την εκπλήρωση της επιταγής του Συντάγματος⁴⁰.

Ζ. Περιορισμοί.

Σύμφωνα με παγιωμένη θέση, το άρθρο 20 παρ.1 Σ. δεν αποκλείει την καθιέρωση, με σκοπό την διευκόλυνση της προόδου της δίκης, προϋποθέσεων και διατυπώσεων, εφόσον αυτές συνάπτονται προς τη λειτουργία των δικαστηρίων και δεν υπερβαίνουν τα όρια πέρα από τα οποία η θέσπισή τους θα εξισωνόταν με κατάργηση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας⁴¹.

που ανήκουν στη νομοθετική λειτουργία, εφόσον συντρέχει αντίθεση προς υπέρτερης τυπικής ισχύος κανόνα δικαίου.

³⁸ Π. Παυλόπουλος, Διοικητικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή 2004, σελ. 330

³⁹ Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σελ. 1000, Ε. Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο διοικητικού δικαίου ΙΙ, 12^η έκδ., 2006, σελ. 20.

⁴⁰ Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σελ. 1001

⁴¹ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ. 421

Έτσι, έχει κριθεί ότι δεν αντίκειται στην παροχή δικαστικής προστασίας η υποχρεωτική παράσταση του προσφεύγοντος πολίτη στα δικαστήρια μαζί με δικηγόρο ή η απαίτηση υπογραφής του δικογράφου από δικηγόρο και μάλιστα με ποινή απαραδέκτου. Οι υποχρεώσεις αυτές είναι εύλογες, αφού «με τη συμβολή των δικηγόρων αποκαθαίρονται τα νομικώς κρίσιμα πραγματικά περιστατικά από τα επουσιώδη και παρουσιάζονται στο δικαστήριο μόνο τα πρώτα σε συστηματική κατάταξη, διατυπώνονται τα νομικά επιχειρήματα και διευκολύνεται η λύση και των νομικών ζητημάτων»⁴².

Από το δικαίωμα δικαστικής προστασίας δεν μπορεί να παραιτηθεί γενικά και για το μέλλον ο ιδιώτης. Μπορεί όμως κατ' αρχήν να το περιορίσει ad hoc.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να τονίσουμε την άρρηκτη συνοχή της έννομης προστασίας με τη δικαιοκρατική αρχή. Η εγγύηση παροχής έννομης προστασίας συνιστά για το κράτος δικαίου θεμελιώδη υποχρέωσή του. Η απαγόρευση της αυτοδικίας, η ικανοποίηση του αισθήματος δικαίου, το δικαίωμα εν γένει στην ελευθερία και ασφάλεια, κ.ά, είναι αντικειμενικά συνυφασμένα με τη θεσμική οργάνωση της έννομης προστασίας από το κράτος. Η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών και απαραγράφτων δικαιωμάτων από το κράτος και η πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη θα ήταν «γράμμα κενό», χωρίς μια πλήρη, αποτελεσματική και δίκαιη έννομη προστασία. Ο κοινός νομοθέτης, λοιπόν, δεν έχει την εξουσία να οδηγήσει στη σχετικοποίηση ή στη συγκεκριμένη αναιρέση του δικαιώματος του κοινωνού του δικαίου για έννομη προστασία. Οι «εκπτώσεις» στην έννομη προστασία οδηγούν αναπόφευκτα στον εκφυλισμό της αρχής του κράτους δικαίου. Αντίθετα, μια θεσμικά ενδυναμωμένη έννομη προστασία (πρέπει να) αποτελεί τη λυθία λίθο για τους θεσμούς ενός κράτους δικαίου.

In the end, we would like to highlight the indissoluble cohesion of legitimate protection with the rule of law. The guarantee of legitimate protection granting constitute fundamental obligation for the rule of law. The prohibition of seeking one's own redress, the fulfillment of the sense of justice, the right for freedom and protection, etc, is objectively interwoven with the institutional organisation of legitimate protection by the state. The protection of the fundamental rights by the state would be vain without a thorough, effective and fair legitimate protection. The common legislator, thus, does not possess the authority to lead to the weakening or the veiled retraction of the citizen's right for the legitimate protection.

⁴² Κ. Κεραμεύς, Αστικό δικονομικό δίκαιο, Ι, 1983, σελ. 116

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βοϊκλής Ε.*, Το δικαιοδοτικό έργο των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων-Θεσμικές λειτουργικές και άλλες ελλείψεις που το επηρεάζουν, ΝοΒ 1998, σελ. 305 επ.
- Benda E.*, Το κοινωνικό κράτος δικαίου, Αθήνα - Κομοτηνή 1998.
- Γέροντας Α.*, «Ελλείματα» δικαστικής προστασίας, ΔιΔικ 1996, σελ. 544 επ.
- Δαγτόγλου Π.*, Ατομικά Δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991.
- Δεσποτόπουλος Κ.*, Η έννοια του Κράτους Δικαίου, ΝοΒ 1953, σελ. 577
- Δημητρόπουλος Α.*, Γενική συνταγματική θεωρία, τ. Α', σελ. 37 επ., Αθήνα-Κομοτηνή 2004.
- Ζύγουρα Ό.*, Δικαιώματα των πολιτών έναντι της διοικήσεως, ΕλλΔ 1992, σελ.1161 επ.
- Καϊδατζής Α.*, Η επίδραση της ευρωπαϊκής σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, ΕΔΔΔ99, σελ. 20 επ.
- Κακούρη Κ.*, Σχόλια στην απόφαση του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 19ης Ιουνίου 1990 Factortame I, 213/89, DiDik 3 (1991), σελ. 497.
- Κεραμεύς Κ.*, Αστικό δικονομικό δίκαιο, Ι, 1983.
- Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου Σ.*, Δικαστική προστασία και κυρώσεις για τις παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου, Ελλ.Δνη 1997, σελ. 367 επ.
- Λαζαράτος Π.*, Η δυνατότητα τροποποίησης της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξεως ως στοιχείο χαρακτηρισμού διοικητικής διαφοράς ως διαφοράς ουσίας, ΔιΔ 1996, σελ. 597 επ.
- Λαμπράκης Κ.*, Η δικαστική προστασία και το άρθρο 20 παρ. 1 Σ. 1975, ΕλλΔνη 27 (1986), σελ. 624 επ.
- Μουζουράκη Π.*, Η αναστολή εκτέλεσης αρνητικών διοικητικών πράξεων, ΔιΔικ 7(1995), σελ. 23 επ.
- Μπέης Κ.*, Τα συνταγματικά θεμέλια της δικαστικής προστασίας, Αφιέρωμα εις Γ. Οικονομόπουλον, 1981, σελ. 197
- Ο ίδιος*, Η δικαιοκρατούμενη δίκη ως πολιτιστική κατάκτηση, ΝοΒ 1995, σελ. 353 επ.
- Παναγόπουλος Κ.*, Η δικονομική αξίωση παροχής δικαστικής προστασίας στις διαφορές και υποθέσεις ιδιωτικού δικαίου, το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος και το δικαίωμα λήψης ασφαλιστικών μέτρων, Δ. 1982, σελ. 163.
- Παπαγιαννόπουλος Γ.*, Τα ένδικα βοηθήματα της «προσφυγής», της «αγωγής» και της «ανακοπής» (του ΚΕΔΕ), ΔιΔικ 1994, σελ. 1273 επ.
- Παπακωνσταντίνου Α.*, Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως του Ανθρώπου: Η οριακή εφαρμογή του άρθρου από τον εθνικό δικαστή και οι επιπτώσεις στην συγκρότηση του δικανικού συλλογισμού από την τυπική αναγνώριση της εισδοχής της ΕΣΔΑ στην Ευρωπαϊκή έννομη τάξη, ΔιΔικ7(1995), σελ.11επ.
- Παυλόπουλος Π.*, Διοικητικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή 2004.
- Ράικος Δ.Γ.*, Το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας του πολίτη απέναντι στη δημόσια διοίκηση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005.
- Schmidt-Assman E.*, Το ατομικό δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, Το Σ 1990, σελ. 397 επ.
Σκουρή Β., Διοικητικό δικονομικό δίκαιο Ι 1996..

Σπηλιωτόπουλος Ε., Εγχειρίδιο διοικητικού δικαίου ΙΙ, 12^η έκδ., 2006, σελ. 20.
Χατζητζανή Ν., Διοικητικά διαφοραί και δικαστική προστασία, Διδ 1997,
σελ.1090επ.
Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή, 2002.
www.intrasofnet.lawdb.com
www.greeklaws.com/pubs/results.php?id=521
www.greeklaws.com/pubs/results.php?id=425

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

678/2001 ΣτΕ (Επιτροπή αναστολών), Επέκταση της προσωρινής ρύθμισης κατάστασης και στην άσκηση προσφυγής, ΕΔΚΑ 2001, σ. 902,
ΕΔΔΑ (107/1995/613/701), Απόφαση της 19.3.1997, Υπόθ. Hornsby κατά Ελλάδα, ΕΔΚΑ, 1997,σελ. 556επ.
ΕΔΔΑ (σειρά Α'Νο43), Απόφαση της 23 Ιουνίου 1981, Υπόθ. Le Compte κατά του Βελγίου,Διδικ 1996, σελ. 1 επ.
2174/1991 ΔΕφΑθ., Υπόθ. Παρέδρου Πρωτοδικών των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων,
2371/1997 ΣτΕ,
2711/1997 ΣτΕ, δεν προκύπτει υποχρέωση του νομοθέτη να θεσπίσει το ένδικο μέσο της έφεσης, Διδικ 2000, σελ. 824, 827
ΕΔΔΑ, Απόφαση της 31 Μαρτίου 1992, Υπόθ. Αιμοφιλικού κατά Γαλλίας, ΕΔΚΑ, 1992, σελ. 511,
249/1997 ΣτΕ, Αντισυνταγματικότητα απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα, ΕΔΚΑ 1997, σελ., 73.,
1270/1993 ΑΠ, Πότε η ποινική απόφαση είναι αιτιολογημένη, ΕλλΔ 1994, σελ. 219,
1269/1993 ΑΠ, Αναίρεση απόφασης ως προς την ποινή διότι πριν επιβληθεί αυτή δεν δόθηκε ο λόγος στον κατηγορούμενο, ΕλλΔ 1994, σελ. 219,
5352/1995 ΣτΕ, Υπόθ. κατεδάφισης αυθαιρέτων, Διδικ 1997 σελ. 881
718/1993 ΣτΕ (Επιτροπή αναστολών), Υπόθ. ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών. Αναστολή πράξης Υπ. Προεδρίας για διακοπή λειτουργίας τηλεοπτικού σταθμού, ΕΔΚΑ 1993, σελ.754,
3173/1996 ΟλΣτΕ, Διοικητικές διαφορές ουσίας και ακυρωτικές διαφορές, Διδικ 1996, σελ. 1143,
3134/1995 ΣτΕ, Δικαστικά δαπανήματα, Διδικ 1996, σελ. 1147,
5352/1995 ΣτΕ, Δικαστική δυνατότητα τροποποιήσεως της προσβαλλόμενης πράξεως Διδικ 1996, σελ. 597 επ.,
ΔΕΚ, Απόφαση της 19/6/1990, Υπόθ. Factortame I, 213/89, Διδικ, σελ.497
1594/1998 ΣτΕ, Παραπομπή υπόθεσης από αναρμόδιο (Διοικητικό Πρωτοδικείο) σε αρμόδιο (ΣτΕ) δικαστήριο,
4340/1983 ΣτΕ Αμάχητα τεκμήρια- Φοροδοτική ικανότητα.

